

Puskalövés nélkül

Két fontos írás a Délvidék elcsatolásáról

Az újvidéki *Létünk* 2008/3. számában Ranko Končar, a XX. századi jugoszláv történelem tapasztalt kutatója örvendeztette meg fontos tanulmánnyal a szaktörténészeket és az olvasókat. Írásában – Vasa Stajić és a Vajdaság Szerbiához csatolása – egy eddig viszonylag kevésbé feldolgozott, de Szerbiában máig bizonyos politikai pikantériával bíró kérdéshez nyúlt: az úgynevezett pro-szerb és pro-jugoszláv politikai szándékok közötti vitát mutatja be a Vajdaság államjogi státusának kérdésében az Osztrák-Magyar Monarchia széthullásának és az új délszláv állam megalakulásának hónapjaiban.

Končar tanulmánya magyar szemmel nézve több novumot is tartalmaz, hiszen eddig a Vajdaság elszakadásáról és Szerbiához csatolásáról inkább általánosító megállapításokra szorítkoztunk, a szerb-szerb belső küzdelmek mibenlétéről nincsenek árnyalt és a részleteket híven bemutató könyveink, tanulmányaink. Pedig ezek a kezdeti viták csíraformájukban magukban hordozták mindazokat az antagonizmusokat, amelyek végigkísérték mind az első, mind a második Jugoszlávia életét – születésétől egészen a pusztulásáig.

Ezzel együtt Ranko Končar tömör, mégis rendkívül plasztikus portréját rajzolja meg a XX. századi vajdasági politikai élet olyan kiváló egyéniségének, mint amilyen Vasa Stajić, akinek jugoszlavista utópiáján azóta már túllépett az idő: a „három nevű” (szerb-horvát-szlovén) nemzetből sohasem lett „egynevű” (jugoszláv), hiszen a különbség nem pusztán névadási, hanem lényegi volt.

A belgrádi unitarista álláspontok győzelme rezignálttá tette Stajićot, aki gyorsan eljutott annak felismeréséig, hogy a „szerb Vajdaság” eszmei kizárólagossága tévút. Innentől kezdve a megoldást az „Európával – és nem a Balkánnal – történő azonosulás” eszméjében látta. A délszláv utódállamban a vajdasági kisebbségi népcsoportok felé is tett gesztusokat, de hogy politikai helyzetük javítása céljából voltak-e közjogi elképzelései, vagy mindez megmaradt az érzelmes-retorikus jó szándék szintjén, arra vonatkozóan a tanulmány – talán rövidsége folytán – nem nyújt fogódzót. Kár egyébként az is, hogy a korabeli magyarországi szerb politikusok

között az elszakadás kérdésében dúló vitákat a szerző nem helyezi a felgyorsult katonai, politikai és diplomáciai események kontextusába, pedig egy „nagyobb merítés” talán arra is módot adott volna, hogy a szerző ne hagyja említés nélkül a Bácskában, Bánságban és Dél-Baranyában élő magyar és német lakosság helyzetének, nemegyszer ellentmondásos politikai állásfoglalásának és a Vajdaság Szerbiához csatolásával szembeni passzív ellenállásának a kérdéseit sem. Ma már aligha lehet vitás, hogy a vajdasági délszlávok elszakadási törekvéseit mindenekelőtt a katonai status quo megváltozása gyorsította fel, az újvidéki politikai események irányát és hevét pedig a szerb és a francia szuronyok árnyékában lényegében Belgrádból irányították, elsősorban az extrém nacionalista radikális párti Jaša Tomićnak és körének az aktivizálásával.

Ahhoz azonban, hogy mindez sikerülhessen, nem volt elég a központi hatalmak harctéri veresége, hisz – közhírt – az osztrák-magyar haderő az 1918. november 3-ai padovai fegyverszünet aláírásakor még messze az államhatárokon kívül tartózkodott, ezért került be a szerződésbe, hogy a megszállt területeket ki kell ugyan üríteni, azonban „Nagy Magyarország területe teljesen érintetlen maradjon”.

Tudjuk, nem így történt, Franchet D’Esperey francia tábornok, a francia-szerb csapatok vezénylő tábornoka fittyet hányt a padovai fegyverszüneti egyezményre, és november 4-én seregeivel átkelt a Száván. Lényegében ezzel a mozzanattal kezdődik a Forrás tavalyi novemberi számában Miskolczi Miklós lélegzetelállítóan izgalmas történelmi esszéje, a Szabadka elvesztése, mely egy korábban lappangó szerb emlékirat magyar fordítása alapján voltaképpen egyetlen nap eseménytörténetébe sűrítve mutatja be egy egész nemzetrészt (de bizvást mondhatjuk, az egész nemzet) abszurd drámáját, mely legalább annyira volt kisszerű és nevetséges, mint amennyire véres és tragikus.

Károlyiék hírhedten sikertelen belgrádi útjáról máig megoszlanak a vélemények, annyi azonban bizonyos, hogy az éppen csak hatalomra került új kormánynak nem sok mozgástere volt, amikor arra szánta el magát, hogy békeküldöttséget meneszt a

gátlástalan francia hadfi főhadiszállására. Hogy Károlyiék gyámoltalanságát mennyire motiválta az antanttal szembeni alaptalan politikusi illúzió, és mennyire a magyar katonák körében eluralkodó anarchia tehetetlen tudomásulvétele, azt nehéz megállapítani, a tény viszont tény marad: Franchet tábornok út- és ujmutatásának megfelelően – mint Károlyi többes szám első személyben fogalmazva írja – „megvontuk a déli demarkációs vonalat, ameddig a francia csapatok előre fognak vonulni...” Ez a Szamostól Marosvásárhelyen és a Maroson át haladt a Dráva vonaláig, Szabadkát, Baját és Pécsét is magában foglalva. Az egyezmény végső szövegét fontos, de itt most nem részletezhető okok miatt csak november 13-án írta alá Linder Béla tárca nélküli miniszter és Dormándi Géza vezérkari ezredes. A magyar küldöttséget – mind a résztvevők, mind a kései kutatók számára sokáig érthetetlen módon – hosszú ideig várokoztatták, mire éjfél tizenegy órakor kegyesen „megengedték”, hogy aláírják a megalázó feltételeket. Az okokat és tágabb összefüggéseket Mihajlo Bodi szerb tábornok (1918-ban őrnagy) 1933-ban keletkezett emlékiratának részletes ismertetése alapján Miskolczi Miklós esszéje magyarázza meg.

A szerb dunai hadosztály tisztikarának békés újvidéki ebédjét november 13-án sürgős belgrádi parancs zavarja meg. Utasítást kapnak, hogy vonuljanak fel a Szabadka-Baja vonalra, mégpedig azonnal, vagyis a konvenció aláírása előtt. Miért a sietség? Azért, mert – a nemzetközi hadijog értelmében – ha a dokumentum aláírása előtt sikerül uralmuk alá vonni Bácskát, akkor e vidék elfoglalt, nem pedig csupán megszállt területnek számít, és ennek később nagy jelentősége lehet. (Lett is, mint tudjuk.) A részletekre itt most nem térhetünk ki, tény viszont, hogy a vonattal Szabadkára érkező, gyenge ütőerőt – mindössze egy zászlóalj és néhány üteget számláló – szerb katonaság 1918. november 13-án este 7 órakor a legcsekélyebb ellenállás nélkül elfoglalja Szabadkát. Azt a Szabadkát, ahol néhány nappal korábban 6000 német és magyar katona – közöttük 800 (!) katonatiszt állomásozik, s ahol Mackensen német hadainak váratlan visszavonulása ellenére is még mindig jelentős a magyar haderő. A

szerb tiszteket alaposan meglepi, hogy géppuskatűz helyett – noha több fegyveres magyar katonát is látnak az állomáson – Simon Miladinovics, a szerb-bunyevác nemzeti tanács elnöke, Dembitz Lajos polgármester, valamint a magyar nemzeti tanács nevében dr. Havas Emil ügyvéd várja őket – üdvözlő beszédekkel. A helyzet abszurditását – de a titkos szerb szándékokat is – elárulják Bodi tábornok emlékiratának alábbi sorai: „A magyar szavakat dr. Jován Petrovics tolmácsolta. Zsivulovics alezredes válaszolt az üdvözlésre. A rend és a béke fenntartását, együttműködést kért a jelenlévőktől. Érkezésünk céljáról azonban nem mondott semmit. Később hallottam, hogy a magyarok azt hitték, a mi hadseregünk csak ideiglenesen jött Szabadkára, s bennünket rövidesen francia csapatok váltanak fel.” A kései kutató hozzáteszi, hogy az esti órákban „(...) Mihajlo Bodi az Újvidéken kapott parancs szerint elsétált a távirdába és értesítette a hadosztályparancsnokot, hogy Szabadka, puska- és puskalövés nélkül, szerb kézre került. Igaz, az utcán még magyar katonatisztekkel, fegyveres magyar katonákkal találkozott, akik csodálkozva nézték a szerb őrnagyot, de senki meg nem állította, senki meg nem kérdezte, hogy mit is keres szerb egyenruhában a magyar Szabadkán.”

A teljes politikai tájékozatlanságot, a rossz helyzetfelismerést, az apátiát és demoralizáltságot mindennél jobban jellemzi, hogy a Szabadkán tartózkodó két magyar tábornok és tíz ezredes szent együgyűségében – katonai ellenállás helyett – a 86-os kaszárnyában a magyar bakák leszerelését irányítja, miközben a magyar delegáció cinikus tárgyalópartnereinél még egy utolsó kísérletet tesz arra, hogy Szabadka megszállását „francia-angol-amerikai csapatok hajtsák végre”.

A következményeket már nem is mondom el, hiszen a következményeket ismerjük. A következmények következményei meg mi vagyunk. Miskolczi Miklós története jelképes és tanulságos. Nekem többek között azt (is) üzeni, hogy várost, országot, nemzetet véglegesen sohasem a harctéren, hanem sokkal inkább a szívekben s az agyakban veszítenek (és veszítenek) el...